

Euripides' *Fønikerinderne*

af Jørgen Mejer

Den følgende gennemgang af Euripides' stykke baserer sig på den græske tekst og henviser til den traditionelle linjetælling, men der henvises også til teksten i Søren Ulrik Thomsens og min oversættelse (*Museum Tusculanum 1998*) med sidetal. Dette er denne oversættelse der citeres.

Som man kan se allerede af den antikke indledning til stykket, der er trykt efter selve oversættelsen i MusTusc-udgaven, har man siden oldtiden diskuteret om *Fønikerinderne* er et godt skuespil. Man har i moderne tid også spurgt om stykket virkelig er en tragedie, eller om det bare er et melodrama. For at 'redde' Euripides er filologer kommet med flere forslag til strykning af linjer og hele partier i dette stykke end i nogen anden tragedie, ikke så meget fordi versene indholder ord eller udtryk der strider mod Euripides' sprogbrug, som fordi de anses for overflødige eller upassende. Eller fordi linjer eller dele deraf ligner vers i andre tragedier. Det gælder f.eks. slutningen hvor Ødipus' død ved Kolonos omtales nogle år før Sophokles' *Ødipus i Kolonos* og følgelig påstås at være en senere tilføjelse. *Fønikerinderne* er i sin overleverede form den længste af alle græske tragedier.

Trods problemerne er *Fønikerinderne* nok det mest citerede af alle Euripides' stykker i oldtiden (således f. eks. hos Plutarch), og det indgik sammen med *Hekabe* og *Orestes* i den byzantinske triade. Det er næppe en tilfældighed at der er flere papyri (34) af dette drama end noget andet antikt skuespil. Og før man giver sig til at forkaste stykket er det også værd at huske at Schiller fandt stykket så interessant at han oversatte en del af det. Skuespillet har altså engang været endog særdeles populært - og det har i 1990erne været opført flere gange med succes. Der kan derfor være god grund til at prøve på at finde ud af hvilke kvaliteter stykket har.

Datering

Som så mange andre Euripidesstykker, ved vi ikke præcist hvornår *Fønikerinderne* blev opført første gang, men både de overleverede vidnesbyrd og den relative datering på grundlag af opbygningen af Euripides' jambiske linjer, tyder på at det må være blevet opført engang mellem 412-09, altså i en periode hvor Athen gennemgik svære kvaler i de sidste år af den peloponnesiske krig. Athenernes sviende nederlag ved Syracus 413 betød tab af mere end 200 skibe, dvs. det meste af flåden, og 7000 mand, borgere. Stemningen i byen beskrives af Thukydid som følger (7. 27 i Gertz' oversættelse fra 1902):

“Dekeleia var først blevet besat af Peloponnesiernes samlede Hær i løbet af denne Sommer og holdtes siden besat af Garnisoner fra de enkelte Forbundsstater, som efterhaanden rykkede ind og afløste hinanden efter en vis Tids Forløb. Da det nu altsaa laa dér som en truende Vægt over Landet, gjorde dette Forhold Athenaierne megen Skade og bragte fremfor meget andet deres Sager i en mislig Forfatning baade ved den Ødelæggelse af Gods og ved det Tab af Mennesker, det forvoldte. I tidligere Dage havde nemlig de fjendtlige Indfald stedse været kortvarige, saa at de ikke havde hindret Athenaierne i at drage

Nytte af deres Land den øvrige Tid...af deres Slaver vare mere end 20,000, som tilmed for en stor Del arbejdede som Haandværkere, løbne deres Vej, og alt deres Smaakvæg saavel som ogsaa deres Forspandsokser var gaaede tabt...

(28) Endvidere maatte Tilførselen af Fornødenheder fra Euboia, som tidligere gik over land... nu foregaa ad Søvejen omkring Sunion med store Bekostninger; og alt, hvad Byen havde Behov, maatte den uden Undtagelse have tilført ude fra, idet den istedenfor at være en fredelig Borgerby var bleven til en Fæstning. Ved Brystværnet paa Muren maatte nemlig Athenaierne Dagen igennem gøre Vagttjeneste i forskellige Hold, som afløste hinanden, og om Natten maatte de endogsaa gøre det alle sammen paa Rytterne nær, nogle paa de Forskellige Vaabenpladser, andre paa Murene; og saaledes døjede de stadigt Besvær hermed baade om Sommeren og om Vinteren."

Thukydids fremstilling kan måske sige noget om de følelser hvormed tilskuerne har set *Fønikerinderne* - et skuespil om en by under belejring.

På trods krigens trængsler - eller måske netop som følge heraf - sker der nybrud inden for kunsten i Athen i denne periode og der er derfor ingen grund til at fordømme *Fønikerinderne* fordi de ikke ligner mange andre Euripides-stykker.

Både Timotheos og Euripides introducerer nye måder at komponere musik og skrive lyrik på, hos Euripides ser vi nu mange arier og ustrofisk lyrik i tragedierne.

Agathon, den fra Platons *Symposion* så kendte digter, forfatter if. Aristoteles (*Poetikken* kap. 9) tragedier uden roller hentet fra de kendte myter. Tilsvarende ser vi at Euripides i sine sene stykker opfinder nye handlingsgange (*Helena* og *Iphigenia hos Taurerne* er frit opfundne handlinger) og lægger mere vægt på de enkelte scener og på scenisk effekt - eller øjeblikkelig spænding.

Og i kunsten udvikles perspektivmaleriet på vaserne, og Erechtheion færdigbygges i en anden stil end resten af templerne på Akropolis.

Fønikerinderne og mytologien

Euripides udformer sin fortælling om Kong Ødipus' børn anderledes end Aischylos i *Syv mod Theben* eller Sophokles i *Kong Ødipus*. Men der er ingen grund til at antage at Euripides er den første til at indlægge nye elementer, for Sophokles indførte også flere vigtige fornyelser i Ødipus-myten, bl.a. tildelte han Apollon og Delphi en større rolle end hidtil i *Kong Ødipus* og *Antigone*, og begravelsesproblematikken i det sidstnævnte stykke er sandsynligvis mere eller mindre hans egen opfindelse.

Der er en tydelig forløber for handlingen i Euripides' *Fønikerinderne* i P.Lille 73 + 76 (publiceret i 1977) der med sin arkaiske, strofiske lyrik var en total overraskelse: Her hører vi Polyneikes' og Eteokles' mor bede til Apollon om ikke at opfylde sine varsler så hendes to sønner slår hinanden ihjel. Hun forsøger at undgå det skæbnebestemte ved at foreslå sønnerne at trække lod således at den ene skal forblive konge i Theben, mens den anden rejser bort mod til gengæld at få arven efter deres far. Denne løsning er fremsat af Teiresias der derpå tilsyneladende forudsiger at den ene søn skal tage til Argos og gifte sig med Kong Adrastos' datter.

Såvidt vi kan gætte på et forfatternavn, må det være Stesichoros, dvs nogle af de ellers påståede nye elementer i Euripides går et par hundrede år tilbage - selv om begivenhedsforløbet er et andet hos Stesichoros end i *Fønikerinderne*.

Vi ved for lidt om de fleste myters udvikling før den attiske tragedie til at vi med fordel kan tage udgangspunkt i påståede fornyelser. Det er langt vigtigere at prøve på at forklare det enkelte skuespils struktur og fremstilling: hvis vi kan give de mytiske detaljer en dramatisk funktion i stykket, har vi mindre behov for at postulere en historisk forklaring om mytens såkaldte udvikling.

Euripides' stykke synes bevidst at inddrage så meget af Thebens historie og Ødipus-myten som muligt, jf. især prologen og korsangene hvor udgangspunktet tages i Kadmos' grundlæggelse af byen. Det kræver en forklaring!

PROLOGEN

Iokaste knytter i prologen forbindelsen til Kadmos og Fønikien og gennemgår familiehistorien frem til mødet mellem Ødipus og Kong Laios på vejen til Delphi, som dog ikke beskrives i detaljer (45-57 = side 10-11):

Lad mig nu ikke rippe op i alle de rædsler,
men sønnen myrder sin fremmede far,
stjæler hans vogn og gi'r den til Polybos,
som har fostret ham op i Korinth.
Min mand var død og landet lå øde,
hvor sfinxens isnende sange skar
hver gade i denne by til blods,
så derfor udlover Kreon, min bror,
Thebens trone og mig som dronning
til den, der løser det hæslige uhyres gåde.
Nu gik det sådan, at ingen anden
end Ødipus - netop min søn -
kunne svare på sfinxens snedige spørgsmål,
og derfor blev han så udråbt til konge.
Uvidende om hvem hinanden var,
sov vi sammen i samme varme seng:
Med min søn får jeg sønner,
og døtre avler han med sin mor;
Eteokles kaldtes den ene dreng,
Polyneikes den anden, berømt for sin styrke,
selv gav jeg vor datter Antigone navnet,
mens Ismene fik sit af sin far.

1) Denne fremstilling må helt klart ses i forhold til Sophokles' *Antigone* og *Kong Ødipus* for at særpræget kan træde frem (intertextualitet).

2) Ødipus er skildret som den gode søn - episoden i Korinth i *Kong Ødipus* optræder slet ikke her.

3) Ødipus har ikke fået noget varsel fra Delphi som hos Sophokles, og der er ingen antydning af hvorfor det er ham der løser sfinxens gåde.

Dvs Ødipus og Iokaste er uskyldige og lever i et harmonisk ægteskab: hver især giver døtrene navne (kærlighed, realisme!?). Jf. 1088-89 = side 59 nederst.

4) Beskrivelsen af Polyneikes antyder at han ikke er nogen negativ figur.

Iokaste fortsætter sin beretning:

Ødipus har været indespærret i slottet af sine sønner siden de blev voksne. Derfor har han nedkaldt en forbandelse over dem om at de skal dele hans arv i kamp, og de to sønner har derfor aftalt at de skal skiftes til, et år ad gangen, at være konge i Theben. Men Eteokles vil nu ikke give afkald på sin magtposition og derfor har Polyneikes overtalt sin svigerfar til at hjælpe med til et angreb på Theben. Men Iokaste har overtalt sine sønner til et forsoningsmøde. Hun forlader scenen.

Med én undtagelse er dette ret traditionelt - for første gang er der tale om at de to brødre har indgået en aftale som Eteokles altså har brudt. [Hellanikos?] Hvor Ødipus og Iokaste blev beskrevet som uskyldige er der altså ingen tvivl om Eteokles' manglende samarbejdsvilje.

Nu skulle vi forvente korets indtog, men

På en balkon i slottet, dvs. taget af skenebygningen, kommer nu en gammel mand frem: han taler til Antigone, som har fået lov af sin mor til at gå op på taget og se på den angribende hær. Slaven er nu mest optaget af at kontrollere at den unge piges ry ikke lider overlast ved hendes offentlige fremtræden. Det er altså ikke den handlekraftige Antigone vi kan vente os. Og den gamle mand er ikke den eneste i stykket som ikke befinder sig godt ved situationen.

Igen er intertextualitet vigtig i forhold til Teichoskopien i *Iliaden* 3 og Aischylos' *Syv mod Theben*.

Er dette optrin nu noget der 'ikke er en del af handlingen' som der står i den antikke indledning?

Antigone som en ung pige er vigtig og hun karakteriseres netop ved sin nysgerrige/romantiske iver, der ikke mindst kommer frem da hun beskriver sin bror (161-69 = side 15):

Jeg ser et flosset omrids, en utydelig figur, der meget vel kunne være min bror. Åh, kunne jeg svæve som en sky gennem luften og lægge mig tæt til den stakkels landflygtige mand. Hvor er han skøn i sin rustning, der gløder som flydende guld!

Kontrasten i denne scene mellem den gamle mands iamber og Antigone's iver er markant, dels ved antilabe, dels ved det lyriske metrum og de poetiske udtryk som udtryk for lidenskabeligt engagement.

Den sceniske effekt er vigtig: her er mennesker på taget af skenebygningen hvor ellers guddommelige skikkelser optræder - men guderne optræder ikke i dette stykke! Jf. at sønnernes strid skyldes Ødipus' forbandelse, ikke guderne (som i Lillepapyrussen).

PARODOS

(202-07 = side 17):

Fra Tyre ud for Fønikiens kyst,
hvor de svulmende floder brister,
til det hellige hus, hvor Apollon bor,
i Delfi under Parnassos' tinder,
blev jeg sendt afsted som en offergave,
en syngende, dansende tempelslave.

Tilskueren må have været overrasket: fønikiske kvinder - i Theben!? Det slog allerede de gamle, som man kan se i scholiet til vers 202:

Koret burde bestå af borgerkvinder eller af Iokastes slægtninge så det kunne trøste hende pga det der er sket. Men det er ikke så hensigtsmæssigt at koret består af lokale thebanere som af fremmede tempelslavinder: så kan det senere kritisere Eteokles' uretfærdige opførsel, når det siger: 'Veltalenhed er kun på sin plads, når den taler det godes sag, og denne tale angreb jo retfærdigheden selv' (528 = side 29). Koret taler nemlig hele tiden ligeud det retfærdiges sag, men hvordan skulle det kunne kritisere kongen hvis det bestod af hans undersætter.

[Jf. koret 497-8 = side 28 Selvom jeg ikke selv er græker, virker alt, hvad du siger, såre fornuftigt og rigtigt på mig.]

Koret skynder sig nu også at sige at de via Agenor og Kadmos er thebanernes slægtninge (217ff = side 17), at de var på vej til Delphi, men blev opholdt i Theben, og at de føler sig solidariske med byen i dens ulykke.

Det var et tilfælde at de blev forhindret i at fortsætte til Delphi på grund af krigen (283-85 = side 19).

Euripides må altså have haft en meget bevidst grund til at placere dem her - vi kender da heller ikke fønikiske kvinder i Theben andetsteds fra.

En grund kan være at kormedlemmerne gør sig godt på orchestra:

De er tilsyneladende klædt i orientalske dragter (jf. Klytaimnestras trojanske slavinder i *Elektra*), de falder på god orientalsk skik på knæ for Polyneikes (293) og de foregives at tale ikke-græsk (301 = side 20, jf. 679-80 og 1301) - de er altså eksotiske (jf. *Helena*, *Iphigenia hos Taurerne*)!

Nok så væsentligt er dog at de kommer til Theben som familie: det giver anledning til at gå tilbage i familiekrøniken, og det er bemærkesværdigt at Thebens mange ulykker sættes meget direkte i forbindelse med Kadmos' krænkelser af Ares og dragen (beg., 1. stas., 630ff = side 37 Teiresias, 2. stas. 817ff = side 45, 3. stas. 1062-66 = side 58:

Oh, Pallas Athene, gid også vi
blir mødre til ligeså frygtløse sønner,
det beder vi om, for du stod jo bag,
da Kadmos dræbte den grådige drage
og nedkaldte hævnen, som rammer i dag.)

Dette er interessant, for strengt taget er forhistorien før Laios' orakel irrelevant, især med den tilføjelse til Apollons orakel Euripides gør: 'hele dit hus vil komme til at stå på søjler af blod'.

Ikke desto mindre er det vist det eneste kor i græsk tragedie som kun er til stede i kraft af en tilfældighed.

1. EPISODE 261-637

åbner med Polyneikes' scenisk effektfulde entré (side 18-19 + 21 nederst): han ser sig angst om, han er bange ved den mindste lyd [Jf. Orestes' og Pylades' ankomst i *Iphigenia hos Taurerne*] og usikker over at blive mødt af nogle kvinder i fremmedartet påklædning. Koret kalder så på hans mor, som i en lang lyrisk monolog (arie) giver udtryk for glæden over at se Polyneikes igen, sorgen over at have undværet ham så længe (jf. hendes sørgedragt) - i modsætning til den blinde Ødipus i paladset, som både er ved at begå selvmord og udslynger forbandelser mod sine sønner. Hun er fortvivlet over at Polyneikes har måttet gifte sig uden hendes medvirken og forbander situationen:

“Om det nu skyldes kævl eller raslen med våben,
om en guddom har raset og Ødipus' skæbne
og skam for altid klæber til huset:
Forbandelsen forbander jeg,
for hårdest af alle rammer den mig” (350-54 = side 21)

Hun er desperat (jf. koret 355-56 = side 21) og ligeglad med fortiden, som hun også siger til de to brødre senere:

“Når to venner blir fjender og endelig mødes, gælder det om at få løst, hvad der nu og her er problemet, og glemme alle de bitre minder.”
(461-64 = side 27)

Resten af episoden falder i to dele:

først taler Iokaste og Polyneikes om hans liv i landflygtighed - isolationen og ufriheden - ikke ulig hvad Sokrates siger i *Apologien* - og han fortæller hende hvordan han blev gift med Kong Adrastos' datter og fik samlet en hær så han kunne vende hjem.

Dernæst kommer Eteokles så ind, og Iokaste sætter den debat i gang mellem de to brødre som hun håber kan bringe en forsoning.

Polyneikes taler naturligvis om at han har retten på sin side og forklarer hvordan Eteokles har svigtet den aftale de indgik om at skiftes til at være konge. Eteokles replicerer at når man først har fået magten, ville det være tåbeligt at opgive den frivilligt, for ingen guddommelig magt overgår Enemagten (499-525 = side 28-29).

Det er i og for sig helt som man skulle forvente, og sympatien ligger både hos kor (497-98 = side 28, 526-27 = side 29), Iokaste (319 = side 20 og 452ff = side 27) og tilskuere på Polyneikes' side.

Det interessante er at begge brødre i lige høj grad benytter sig af sofistisk retorik:

Polyneikes:

Sandheden er altid simpel, og den retfærdige sag skal ikke forsvares med talekunst og et kringlet bevis, men et sygt og fortænkt argument har virkelig brug for en lige så udspekuleret sprogmedicin...(469-72 = side 28).

Eteokles:

Hvis alle havde den samme mening, om hvad der er smukt og klogt, så ville der ikke altid være så rasende skænderier om dét. Men i virkeligheden findes "retfærdighed" og "visdom" slet ikke, det er kun ord, som betyder det ene for nogen, noget helt, helt andet for andre

(499-502 = side 28).

Æret være anstændigheden, men så længe forbrydelser findes, skal de bruges til at bevare magten. (524-25 = side 29).

Hvis nogen tror at Kallikles i Platons *Gorgias* eller Thrasymachos i *Staten* (1) er overdrevne platoniske karikaturer, kan man bare læse denne passage.¹

Mens de to brødre mere taler forbi hinanden end med hinanden, forsøger Iokaste nu at tale til begge brødres bedre jeg: hun kritiserer Eteokles for at være grænseløst ambitiøs og forsøger at overbevise ham om at lighed eller balance (*Isotes*) både i naturen og menneskelivet er af større betydning. Hun stiller ham direkte spørgsmålet: Er det vigtigere for dig at bevare enemagt end at redde byen, og hun beskriver hvilke katastrofale følger et nederlag vil få for Theben.

Overfor Polyneikes anfører hun at hans sejr, hvis han vinder, vil være absurd: vil han dedicere sit krigsbytte til Thebens guder, når Theben selv er byttet?

For at vi ikke skal være i tvivl om at hendes forsøg på at få brødrene til at forliges er helt forgæves, skifter versmålet straks efter hendes tale til trochæisk tetrameter og til *stichomythi*, hvori linjerne brydes op og *alle* tre personer tager del, altså en ophedet ordveksling som ender med at de to brødre gentager deres oprindelige synspunkter: Eteokles udtaler sin foragt for familiens skæbne, Polyneikes erklærer sin kærlighed til sin familie og sin uskyld, men vil alligevel ikke undlade at angribe Theben for at få det der tilkommer ham.

Den måde hvorpå Euripides har formet episoden lader ingen tvivl om hvor sympatien ligger, selv om også Polyneikes' dilemma står klart udtrykt. Dette er ikke et debatdrama, men en fremstilling af hvordan en konflikt kan være uløselig. Iokaste siger mange fornuftige ting, men i virkeligheden appellerer hun kun til de to brødres bedre jeg uden noget egentligt forslag til at løse konflikten. Og måske er der i visse situationer ikke andet man kan gøre! Iokaste forlader

1jf. Thukydid 2.65 (Gertz' oversættelse): Perikles havde nemlig stadigt sagt, at man kun skulle holde sig i besindig Ro og lægge Vind på Sømagtens Udvikling, men maatte ikke under Krigen søge at udvide Herredømmet, ej heller sætte Statens Bestaaen paa Spil: saa vilde man nok komme heldigt ud over Faren. Athenaierne handlede imidlertid ikke alene paa alle disse Punkter stik imod hans Raad, men de indlod sig ogsaa under Indflydelse af Enkeltmænds personlige Ærgerlighed og Vindelyst til Ulykke for dem selv og til Skade for deres Herredømme over Forbundsføllerne paa andre politiske Foretagender, som man skulle mene laa helt uden for Krigen. Foretagender, hvis heldig Forløb mere bragte de enkelte Personer Ære eller Fordel, mens deres Mislykken blev til Skade for Staten med hensyn til den Evne til at føre Krigen. Jf. endvidere 6. 15 om Alkibiades og hans modstandere, og 8.87 om de interne stridigheder i Athen.

scenen uden et ord, altid ominøst i græsk tragedie, Polyneikes går tilbage til sin hær, og Eteokles forbliver på scenen under den efterfølgende korsang (1. stasimon, 638-89 = side 37-39), selv om koret tilsyneladende ikke siger ét ord der har direkte at gøre med den forudgående episode!

Denne stasimon fortsætter på sin vis gennemgangen af Thebens historie fra parodos ved at fortælle hvordan Kadmos fulgte Apollons orakel og ville grundlægge Theben, hvor Dionysos blev født. Men Ares' drage bevogtede stedet og Kadmos måtte dræbe den. At følge Apollon betød altså at krænke Ares. Kadmos såede dragens tænder, hvorfra sparterne skød op af jorden og slog hinanden ihjel. Brodermord er altså ikke noget nyt i Thebens historie, dvs Laios'/Ødipus' varsel bevirker ikke noget nyt. Og Bacchos, frugtbarhedens og rusens gud, gav nok meget godt til Theben, men det var også Bacchos der overvældede Laios og bevirkede at han fik en søn (21).

Man kan godt forstå at koret ender med at anråbe sin egen forfar og diverse guder om at sende hjælp til Theben ("Alting er let for en gud" 689 = side 39)! Både Thebens fortid og nutid viser at der ikke er andet at gøre.

2. EPISODE (690-783)

er stykkets korteste

Eteokles giver sin tjener ordre til at hente Kreon, Iokastes bror,

"Nej, spar dig besværet - dér kommer han jo helt af sig selv."

(side 39) - en i og for sig ligegyldig bemærkning der dog viser at Euripides også i detaljen strukturerer sit plot. Eteokles kunne, som det ofte sker, have udstedt ordren inden korsangen, men så ville hans øjeblikkelig rettelse af sig selv og Kreons egenhændige entré ikke have haft samme effekt: i resten af episoden ser vi tydeligt at Eteokles ikke er nogen stor statsmand og feltherre. Alle Eteokles' planer om forsvar bliver betvivlet og Eteokles ender med at acceptere Kreons forslag, de syv porte etc. Men i stedet for en opregning af de to gange syv ledes placering ved de syv porte

"men at remse navnene op på hver enkelt er spild af tid, når argivernes hær i dette sekund stiller op for foden af muren" (751-52 = side 44),²

fremsætter Eteokles sit testamente: sørg for at Haimon bliver gift med Antigone, tag hånd om din søster Iokaste, men pas på min far Ødipus. Og send din søn Menoikeus efter Teiresias og spørg ham om der er nogen varslere:

"For Teiresias kommer med glæde, så længe han bare skal tale med dig - mig derimod kan han ikke udstå, for lige op i hans åbne ansigt har jeg sagt, at jeg tvivler på hans talent" (771-73 = side 44).

Selv om også Ødipus (i *Kong Ødipus*) og Kreon (i *Antigone*) har problemer med Teiresias, er de dog ikke bange for at blive konfronteret med ham!

² I skarp kontrast til Aischylos' *Syv mod Theben*, dvs inteertextualiteten fremhæver forskellen mellem skæbne og tilfældighed.

Endelig udsteder Eteokles et forbud mod at begrave Polyneikes på thebansk jord - helt i stil med hans behandling af broderen tidligere - og i virkeligheden mere velbegrunder end i *Antigone*.

Og hermed har Euripides også forberedt sit publikum på hvad handlingen i resten af stykket også indbefatter.

2. STASIMON

besynger krigens vanvid, beskrevet som uharmonisk musik, slægtens skæbnbundne ulykker, men også Thebens glørværdige historie, dvs slægt og bystat er ikke nødvendigvis knyttet sammen - som vi også ser i det følgende.

3. EPISODE (834-1018 = side 47-57)

Som forventet ankommer Teiresias nu, ledsaget af både Menoikeus og sin datter, udmattet efter en rejse hjem fra Athen, hvor han siger at han har hjulpet Erechthiderne med at vinde over Eumolpos i en krig.

Dette er i sig selv overraskende: vi kender intet til Teiresias' deltagelse i en sådan krig, og krigen må ifølge scholier mv. have fundet sted fire generationer før Teiresias' mytiske levetid.

Hvorfor bruger Euripides denne anakronisme?

Bortset fra overraskelseeffekten (noget nyt, næppe smiger over for athenerne som scholium til vers 854 siger) har denne detalje sin dramatiske begrundelse i at den forklarer hvorfor Teiresias ikke har været indført i fortællingen før, og i at Teiresias' bistand til Erechtheus var at han varslede at Erechtheus' datter måtte ofres for at redde byen (den vidende tilskuer, der også på grund af guldkransen bliver mindet om Kreons tilbagekomst fra Delphi i *Kong Ødipus*). Og den fortælling kendes fra Euripides' *Erechtheus* (420rne?) og *Ion* (408) - omend Teiresias ikke dér omtales ved navn.

Ved at bringe Teiresias på scenen sammen med Kreon og hans søn (side 51-52) opnår Euripides en dramatisk konfrontation: Da Teiresias fortæller Kreon at han skal ofre sin søn, og præsenterer ham for valget mellem at frelse sin by eller sin søn, afviser Kreon totalt Teiresias og forsøger at overtale sin søn til at flygte - endnu et eksempel på at den enkelts egen interesser går forud for samfundets. Euripides gør knuden specielt uløselig ved at sige at det kun er en ugift efterkommer af sparterne, de såede dragnetænder, der kan frelse byen - derfor er familiehistorien helt tilbage til Thebens grundlæggelse, som fremstillet i korsangene, så vigtig.

Menoikeus imødegår sin fars forsøg på at redde ham ved at sige at et liv i landflygtighed ikke er noget liv (som vi allerede ved fra Polyneikes), men lader som om han går ind på sin fars forslag:

“Kreon:

Af sted herfra i en fart!

Menoikeus:

Jeg går ingen steder, før jeg har set din søster. Iokaste, som gav mig sit bryst, da jeg som spæd havde mistet min mor.

Kreon:

Lad ikke besøget forhindre din frelse.” (986-90 = side 56).

Menoikeus' selvbiografiske bemærkning, der ellers er ukendt og ikke omtalt i stykket, tjener til at vise familiens/slægtskabets betydning, eller rettere dets mangel på samme.

Mens Kreon så er på vej ud siger Menoikeus til koret:

“Kvinder bemærk hvordan jeg fik dulmet min faders frygt, og hvordan jeg blev fri til at gøre, præcis hvad jeg vil, ved at lade som om jeg gik ind på hans flugtplan” (990-92 = side 56).

og beskriver i detaljer hvordan han er parat til at ofre sig selv for byen i overensstemmelse med spåmandens varsler. Vi skal klart nok forvente at Menoikeus begår selvmord under den efterfølgende korsang, det gør han også, men det omtales kun med et par korte henvisninger i resten af stykket (1054-59 = side 58 koret, 1090-92 = side 60 budet, 1313-17 = side 68 Kreon). Det er muligt, som hypothesis siger, at Menoikeus episoden er en tilføjelse til stykkets plot, men den kunne ikke være udeladt, for episoden viser sammen med andre elementer i stykket at det man gør i familiens og gudernes navn ikke nødvendigvis har nogen betydning.

3. STASIMON (1019-66)

Koret ser endnu engang tilbage på Thebens mytiske fortid, især sfinxen. Korsangen bekræfter hvordan historien er fuld af lidelse: hvordan Ødipus blev hilst som byens frelser men hurtigt viste sig at være både ulykkelig og en ulykke. Koret ser Menoikeus som en modsætning hertil og beder om at de må blive mødre til børn de kan være stolte over - henvendt til Athene som støttede Kadmos da han dræbte dragen, men derved også blev årsag til Thebens lidelser - en noget naiv bøn, fordi stykket jo viser hvor lidt Menoikeus betyder, og hvor tvivlsom gudens rolle er.

4. EPISODE (1067-1283)

Hvad forventer vi nu? En beretning om Menoikeus' død - og dermed Thebens frelse? En beretning om udfaldet af slaget mellem Thebens hær og den angribende styrke, og specielt af den tvekamp mellem Eteokles og Polyneikes som vi alle ved må komme?

Budbringeren aflægger ikke én, men to beretninger til Iokaste, mens byens leder (Kreon eller Eteokles) slet ikke optræder. Vi får, som i Aischylos' *Syv mod Theben*, en beskrivelse af kampen ved de syv porte, men i en helt anden (u)orden, og selv om tabene er store på begge sider, får vi indtryk af at udfaldet af slaget er til Thebens fordel, dog uden at det siges direkte: både Eteokles og Polyneikes yder en flot indsats, men de dør ikke, og Iokaste stiller derfor til sidst det centrale spørgsmål:

“Hvad vil mine to sønner nu gøre?” (1208 = side 63).

Budbringeren slår sig tøjret, men må så indrømme at brødrene har arrangeret en duel: den der vinder får magten i Theben. Men duellen er endnu ikke begyndt, tilskueren holdes altså i spænding og budbringeren opfordrer Iokaste til at forsøge at gribe ind. Iokaste kalder på Antigone for at få hende med, og selv om Antigone føler sig hjælpeløs, skal hun med:

“Antigone:

Hvad skulle jeg kunne gøre?

Iokaste:

Standse dine brødres strid.

Antigone:

Men hvordan??

Iokaste:

Fald på knæ og bønfall dem sammen med mig. [Til buddet] Før os straks ud på sletten. [Til Antigone] Antigone, skynd dig, Når vi derud før duellen, vil mit liv løftes ind i det klareste lys, men hvis mine sønner er døde, vil jeg lægge mig ned og dø med dem” (1278-83 = side 67).

Ved at lade budbringeren møde Iokaste og få hende involveret i kampens udfald bringer Euripides den familiemæssige relation i centrum og får duellen skilt fra det egentlige slag mellem de to hære. Uanset hvad ‘folk’ siger er dette ikke en kamp om byen, men et personligt opgør.

4. STASIMON (1284-1306 = side 67-68)

Som for at understrege det personlige i konflikten er denne korsang, den eneste der direkte berører stykkets handling, en angstfyldt klagesang over den skæbne der venter de to brødre:

“Hvordan kan de få den fatale idé
at mødes i tvekamp, hvor alt kan ske?
Med sange af sorg fra mit fjerne hjemland
fælder jeg tårer for begge de faldne,
for skæbnetimen nærmer sig hastigt,
og hævngudinderne hylér på død” (1300ff = side 68)

dvs korsangen er dramatisk intensiverende.

EXODOS 1308-1766?? = side 68 nederst og stykket ud.

Især fra nu er if. de fleste filologer alt kaos eller uægte, selvom de seneste udgivere stort set holder fast ved den overleverede tekst.

F. eks. har man kritiseret at Kreon kommer ind 1308 = side 68 og deltager i dialogen til 1355 = side 71, hvorefter han intet siger før 1583 = side 81 mens de to budbringerberetninger og Antigone og Ødipus’ klage-arian fremføres.

Men teksten som overleveret kan give god mening fra et dramatisk/dramaturgisk synspunkt.

Kreon kommer ind helt opslugt af sin sorg over sin søn, hvis lig han gerne vil have sin søster til at tage sig af. Men hun er som bekendt på slagmarken - endnu et eksempel på at familien ikke fungerer som den skal eller er ved at blive opløst.

Måske derfor er Kreons reaktion på sendebuddets besked om at begge hans søsters sønner er døde at han anræber paladset og dets sale, 1341-42 = side 70 hvis man følger håndskrifterne.

Det er værd at bemærke at Kreon altså ikke har været på slagmarken - hans lange tavshed *kan* skyldes at han ikke er direkte involveret i de to brødres og deres mors skæbne, at hans rolle i stykket ikke er så central.

Hvis man derimod fjerner Kreon, fjerner man også den effekt at publikum endnu engang holdes på pinebænken, og det er en fremragende interpolator der har lagt ham de ord i munden:

“Stakkels søster, dette er så den uhyrlige slutning på det lidelsesfulde liv, som blev dit, da Ødipus løste sfinxens gåde” (1352-53 = side 71).

Kreon der netop havde givet ægteskab med Iokaste som belønning til den der løste sfinxens gåde (47-49 = side 10)!

Budbringerens to beretninger beskriver så dels de to brødres duel, der skildres med episk diktion og detaljerethed og ender med at de begge dør, dels Iokastes fortvivlede møde med sine døende sønner, der hilser hende med stor kærlighed. Hun griber et af deres sværd og begår selvmord.

Hermed skulle man tro at kampen var forbi, men (1460-79 = side 76-77):

“Så sprang sodaterne op og begyndte at skændes:
Vi hævded’, at Kong Eteokles vandt,
mens de andre blev ved med at påstå,
at Polyneikes gik af med sejren,
og derefter tog kommandanterne fat
på at mundhugges vildt om kampens udfald.
Nogle syntes, det var så vigtigt,
at Polyneikes jo faktisk ramte først,
mens andre fandt det helt ligegyldigt,
eftersom begge to nu var døde.
I tumulten fik Antigone held
til uset at snige sig bort fra sletten,
hvor soldaterne nu greb til våben.
Som ved et lykkeligt forsyn sad Thebens
tropper helt tæt på spyd og på skjolde,
så vi straks kunne kaste os over
argivernes hær, der slet ikke var klar.
De flygtede panisk hen over sletten,
der snart blev et bølgende tæppe af blod,
for vi maste dem alle som én.
Som tak for sejren begyndte nogle
at rejse et stort monument for den mægtige Zeus,
og nogle ribbede fjendernes lig
for bronze og slæbte det bort som bytte,
mens atter andre i dette sekund
hjælper Antigone med at få båret
de faldne fra Theben indenfor muren,
så deres familier kan græde i fred.
Denne dags kampe har skænket vor by
en glæde såvel som en vældig sorg.”

Mere tydeligt kan det næppe gøres at de to brødres duel ikke har noget med udfaldet af kampen mellem thebanere og argivere at gøre. Der ser ikke ud til at være nogen forklaring på at det gik som det gik.

Uanset hvordan man vil inddele den lange slutning, sker der på alle måder et dramatisk skift ved 1480 = side 77:

koret introducerer med lyriske anapæster en procession bestående af Antigone og et følge der bærer ligene af Iokaste, Polyneikes og Eteokles.

De næste 100 vers er en lang lyrisk klage, først i en arie sunget af Antigone, dernæst en lyrisk duet mellem Antigone og den blinde Ødipus (1536ff).

Det er umuligt at give indtryk af de voldsomme følelser der kommer til udtryk her: vi mangler musik og dans, selv om vi har teksten, men den kommer først rigtigt til sin ret, når den fremføres fra scenen.

Det lydlige og visuelle indtryk er overvældende: vi ser de tre lig båret frem, vi ser Kreon med liget af sin søn, og den unge Antigone, som helt klart har undergået en forandring siden vi mødte hende i begyndelsen af stykket: dér var det den gamle tjener der hjalp hende, her er det hende der forklarer situationerne for den gamle Ødipus (1539-45 = side 78-79):

“Kæreste datter, sig mig hvorfor du med bitter gråd og med din hånd i min som en stok for den blinde fører mig bort fra min seng i det buldrende mørke og her ud i lyset - jeg som jo kun er et diset gespenst, en utydelig tåge af gusten luft, en drøm, som dagslyset ætser bort.”

Far og datters lyriske udbrud afbrydes af Kreons bryske iamber (1584):

han refererer, karakteristisk nok, til Eteokles' testamente: Han er nu Thebens konge og hans søn Haimon skal giftes med Antigone, mens Ødipus skal sendes i landflygtighed. Det er nok ikke tilfældigt at det sidste ser ud til at være en, bevidst eller ubevidst, misforståelse af Eteokles' ord (886-87 = side 83). Ødipus svarer ham med et resumé af sit ulykkelige liv og med en beklagelse af at han nu er ladt ene tilbage, hjælpeløs - men han afviser at falde på knæ for Kreon. Selv et gespenst (1575 = side 79) kan have værdighed (1622-24 = side 82).

Kreon er ubøjelig, han tilføjer at Polyneikes ikke må begraves i Theben og beordrer Antigone ind i paladset for at afvente bryllup med Haimon.

Da Antigone så siger ham imod og siger at hun vil begræde og begrave Polyneikes, påberåber Kreon sig endnu engang Eteokles' ordrer og de to kommer op at skændes. Kreon mener ikke at begravelse og bryllup kan forenes, og da Antigone erklærer at hun vil bruge sin bryllupsnat på samme måde som danaiderne og dræbe Haimon, skifter Kreon mening, Antigone vil så ledsage sin far i landflygtighed, men først giver hun sin far mulighed for at sige farvel (berøre) sine døde sønner, og de to efterladte overtager nu dialogen, mens Kreon endnu engang står tavs. Dialogen munder ud i endnu en lyrisk duet med beklagelser over den skæbne der venter dem.

Hvor meget af resten der er ægte, kan man strides om - der er både indholdsmæssige og overleveringsmæssige problemer, men nogle af de sidste ægte vers, Ødipus og Antigone siger til hinanden (1723-36 = side 91-92) peger tilbage til diskussionen mellem Eteokles og Polyneikes i 1. episode, side 28 og 30):

“Ødipus:

Hvor frygteligt! Som olding at måtte lide under den uretfærdighed at blive vist bort fra sit hjemland.

Antigone:

Nævn ikke ‘lidelse’ mere. Retfærdigheden findes slet ikke, og ingen guder ser den ondskab, du lider under, så lidt som de straffer menneskers dumhed.

Ødipus:

Jeg er den mand, hvis navn blev hævet til himmelske højder, fordi kun jeg kunne løse sfinxens forseglede gåde.

Antigone:

Hvorfor vender du nu tilbage til den lede sfinx og de bitre dage af skam der fulgte. Og tal ikke mer’ om din gamle succes! Hvad der nu skal ske, har ventet dig altid: At flygte og dø i et vildtfremmed land.”

Her kunne stykket ende - og det gjorde det måske også, det gør Søren Ulrik Thomsens og min version!

Hvad er *Fønikerinderne* så?

Et skuespil

hvor de fleste roller fremstiller mennesker, der ikke rigtig er herrer over deres eget liv,

hvor de fleste begivenheder, episoder, virker stærke i hver deres sceniske forløb, selv om de ikke helt forløber som mennesker kunne ønske,

hvor heroiske bedrifter ikke medfører utvetydige heltegerninger. Jo, der er unge helte, men de udretter ikke noget af betydning.

hvor familie og slægt ikke hænger sammen, og andre kræfter ser ud til at styre forløbet,

hvor mytiske fortællinger (korsangene) kan give en historisk baggrund, men næppe forklare hvad der foregår, selv om det måske ville være ønskværdigt fra et menneskeligt synspunkt,

hvor hver enkelt episode i stykket er tæt forbundet med resten, uanset hvor mange overraskelser der måtte være, men ikke tilsammen udgør noget positivt syn på menneskelivet. Hvis noget virker usammenhængende, er det fordi der ikke er nogen sammenhæng i menneskenes liv, som stykket viser flere eksempler på: koret er tilfældigvis i Theben, udfaldet af slaget er en tilfældighed,

Og hvor guderne fratages deres traditionelle placering (på taget) og end ikke optræder som *deus-ex-machina* som ellers i de sene Euripides skuespil.

Er *Fønikerinderne* en tragedie? Det er ihvertfald tragisk!

Moderne udgaver og behandlinger:

D. J. Mastronarde & J. M. Bremer *The Textual Tradition of Euripides' Phoinissai*, University of California Classical Studies 27 1982.

C. Mueller-Goldingen *Untersuchungen zu den Phönissen des Euripides*, Stuttgart 1985.

Elizabeth Craik *Euripides Phoenician Women*, Aris & Phillips 1988.

D. J. Mastronarde (ed.) *Euripides Phoenissae*, Teubner 1988.

D. J. Mastronarde (ed.) *Euripides Phoenissae Edited with Introduction and Commentary*, Cambridge 1994. (Med en stor bibliografi).